

A Rákóczi-szabadságharc kezdetének eseményei az angol sajtóban

Hegedüs Gergő

PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

The Early Events of Rákóczi's War of Independence in the English Press.

Abstract: The present study is intended to examine the early English reports of the Rákóczi's War of Independence by evaluating the witnesses of *The Daily Courant*, *The London Gazette* and the edition of Daniel Defoe's *A Weekly Review of the Affairs of France*, particularly the issues published between 1703 and 1704. Exceptional attention shall be paid to the specificities of early eighteenth century English press culture as well as to the functioning of the information network of the various newspapers and the active role played by the English ambassadors in Vienna. The analysis of the veracity of the information contained in such journals and the study of the various names given to Rákóczi's followers shall be of special importance, which could also reflect firm political positions. *The Daily Courant* and *The London Gazette* sought to report on the rapid growth of the number of insurgents and their quick expansion as well as the accession of those with considerable combat experience. They also reported on the reasons they believed to be behind the outbreak of the freedom struggle and whether or not such intentions were justified.

Absztrakt

Jelen tanulmány a Rákóczi-szabadságharc kezdeti angol értesüléseit hivatott vizsgálni a *The Daily Courant*, a *The London Gazette* és a Daniel Defoe által szerkesztett *A Weekly Review of the Affairs of France* 1703 és 1704 között megjelent számait felhasználva, külön figyelmet fordítva az angol sajtókultúra kora XVIII. századi sajátosságaira, valamint a különböző lapok információs hálózatának működésére és az ebben aktív szerepet vállaló bécsi angol követi tevékenységre. Kiemelt fontosságú a lapokban szereplő értesülések valóságtartalmának analízise, valamint Rákóczi követőinek különböző megnevezéseinek tanulmányozása, hiszen ez is szilárd politikai állásfoglalásról árulkodhat. A *The Daily Courant* és a *The London Gazette* igyekezett beszámolni a felkelők számának gyors növekedéséről és lendületes térnyerésükről, valamint a jelentős harci tapasztalattal rendelkező személyek csatlakozásáról. Ezek a sajtótermékek továbbá azt is közölték, milyen okokat véltek felfedezni a szabadságharc kitörése mögött és ezeket megalapozottnak tartották-e vagy sem.

I. Bevezetés

Európa a XVIII. század elején valóságosan forrongott. A Spanyol Királyság trónjának megüresedése után két nagyhatalom, a XIV. Lajos (élt: 1638–1715, uralkodott: 1643–1715) által vezetett Francia Királyság és I. Lipót (élt: 1640–1705, uralkodott: 1657–1705) Habsburg birodalma is igényt tartott a spanyol örökségre, persze mindkettő saját jogalapján. Miután a diplomáciai rendezések kudarcba fulladtak, a velük szimpatizáló mozgalmakat és államokat igyekeztek szövetségi rendszerekbe tömöríteni, így vette kezdetét a spanyol örökösödési háború (1701–1714), melynek a Magyar Királyság területe is fontos mellékhadszínterévé vált a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) révén.

A kontinens meglehetősen érdekes jövő elé nézett, a háborúk sorát pedig minden ország sajtója élénk figyelemmel kísérte. A szabadságharccal kapcsolatban megjelenő véleményeket, bírálatokat is szigorúan csak a nemzetközi kontextusra való tekintettel és ezek tudatában értelmezhetjük.

Tanulmányom célja, hogy bemutassam a korabeli három legfontosabb és legismertebb angol hírlap, a *The London Gazette*, a *The Daily Courant* (a későbbiekben itt *L. G.* és *D. C.*) és a Daniel Defoe (1660–1733) által szerkesztett *A Weekly Review of the Affairs of France* (később itt *W. R.*) Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatos álláspontjait, meglátásait. Ezen hírlapok vizsgálata kiemelten fontos, hiszen időben jóval közelebb álltak a megtörtént eseményekhez, mint például a könyvek, a híradásaik pedig szélesebb körben terjedtek el, mint a diplomáciai jelentések és levelezések, amelyeket csak egy szűk, kiváltságos réteg olvasott. A megjelenésük is rendszeresebb volt, mint a rölapoké.

2. Angol sajtókultúra a századfordulón

Péter Róbert olyan tendenciára lett figyelmes, mely szerint a különböző újságok száma növekedett háborús és politikailag túlfűtött időkben (Péter, 2015, 20). Ez a mi esetünkben, a spanyol örökösödési háborút illetően is releváns, hiszen a *Daily Courant* első száma 1702-ben jelent meg. Defoe pedig nyíltan vallotta, hogy a lapját elsősorban a franciák „ügyeinek”, illetve túlkapásainak bemutatására indította (*W. R.*, 1704. február 19., no. 1). Ezt a helyzetet segítette továbbá, hogy az 1662-ben bevezetett sajtótörvény 1695-ben hatályát veszítette, így elegendő tőke birtokában bárki alapíthatott kiadó vállalatot, illetve ha rendelkezésre állt nyomdaberendezés, akkor megkezdődhetett a könyv- és hírlapkészítés is (Glaisyer, 2019, 71). Így nem csoda, hogy rövidesen tucat-számra jelentek meg a különböző londoni és regionális hírlapok. A XVIII. század eleji Angliában tehát egy átlagos olvasónak jóval több lehetősége volt információhoz jutni és tájékozódni a világ dolgairól nyugat- és közép-európai viszonylatban. Ezen sajtótermékek közül a korszakban a fent említett három lap emelkedett ki.

A vizsgálat alá vont *London Gazette* azért jelentős, mert a legrégebbi, már 1665 óta folyamatosan, heti kétszer (későbbiekben háromszor) megjelenő angol újság. Az 1662-es sajtótörvénynek köszönhetően, megfelelő konkurencia hiányában maximálisan uralta az angol sajtópiacot. Ennek a lapnak volt a legnagyobb olvasóközönsége. Ha a spanyol örökösödési háború időszakának tendenciáit vizsgáljuk, akkor a nyomtatott példányszám 12–15 ezer között mozgott, ami elképesztően nagy számított, nemcsak angliai, de európai szinten is (Snyder, 1968, 216). A *London Gazette* az alapításától fogva a korszak hivatalos lapja volt. Az oldalain nem jeleníthetett meg olyan információt, amely az uralkodót vagy a kormányt akár a legkisebb szinten is kritizálta vagy diszkreditálta volna (Glaisyer, 2019, 69). Ennek több előnye volt, hiszen így könnyedén hozzáférhettek azoknak az Anglia által más országokba delegált angol követeknek a jelentéseihez, illetve beszámolóihoz, akiknek követi megbízatásukban szerepelt, hogy minden olyan úgryról és eseményről adjanak tájékoztatást, melyek hírértékűek lehetnek. A kéziratban megfogalmazott jelentéseknek tehát fontos szerepük volt a XVIII. század eleji hírszolgáltatásban (King, 2018, 95). A lapok így a legtöbb esetben közvetlen forrással

dolgozhattak. A Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatban a bécsi angol követként tevékenykedő George Stepney (1663–1707), illetve a konstantinápolyi angol követ, Robert Sutton (1671–1746) értesülései élveztek kiemelt figyelmet. Ha a *London Gazette* 1703–1704 közötti híradásait vizsgáljuk, könnyen megállapíthatjuk, hogy olyan városok (elsődlegesen Bécs, Konstantinápoly, a Magyar Királyság területén Pozsony, míg Erdélyben Arad emelhető ki) és régiók szerepeltek a hírek keltezési helyeként, amelyek a fentebb említett két követ működési területét, információs bázisát jelentették. Ezenkívül érdemes megemlíteni a Német-római Birodalom néhány városát is, mint például Hamburgot, Frankfurtot, Kölnt, Regensburgot és Münchent. Habár az innen érkező értesülések mind mennyiségi,¹ mind minőségi² szempontból eltörpültek a bécsi hírekhez képest, mégis határozottan jelezték a Rákóczi-szabadságharc iránti nemzetközi érdeklődést.

Év	1703		1704	
Városok, régiók	Arad	1	Arad	2
	Bécs	24	Bécs	50
	Hamburg	1	Buda	4
	Konstantinápoly (Pera nevű város-része)	1	Eperjes	1
	Magyarország	4	Erdély	1
	München	1	Esztergom	1
	Pozsony	2	Frankfurt	1
	Tokaj	2	Győr	1
	Varsó	1	Gyula	1
	Velence	1	Komárom	1
			Konstantinápoly	4
			Köln	1
			Nagyvárad	1
			Pozsony	3
			Regensburg	1
			Szatmár	1
			Székesfehérvár	1
		Velence	1	

1. táblázat: Európai városokban és régiókban³ keltezett, Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatos beszámolók a *The London Gazette* lapjain⁴

¹ A fentebb ismertetett öt városból csak öt értesülés érkezett, és ezeknek a híreknek a terjedelme is csak pár mondat volt, ami erős kontrasztot mutat a teljes bekezdéseket kitöltő bécsi hírekkel szemben.

² Általában olyan csapatmozgásokról írtak, melyek iránya Magyarország volt, továbbá a felkelés egyre súlyosabbá válását is megjegyezték.

³ Kutatásom során igyekeztem a legpontosabban behatárolt keltezési területet (város, katonai tábor, tartomány, régió, ország) megadni. Abban az esetben hagyatkoztam az adott régióra, tartományra, országra, ha a keltezésből konkrét helyszín nem volt megtudható. Ugyanez az irányelv vonatkozik a *Daily Courant* keltezési helyszíneit vizsgáló táblázatra is.

⁴ A táblázatot a *London Gazette* 1703–1705 között megjelent számait vizsgálva a dolgozat szerzője készítette.

A *Daily Courant*-t azért érdemes megismernünk, mert ez volt a legelső olyan rentábilis angol lap, ami napi rendszerességgel (természetesen a vasárnaptól eltekintve) jelent meg. Első száma 1702. március 11-én, a már javában dúló spanyol örökösödési háború alatt látott napvilágot. A lap profilját tekintve csak külföldi híreket közölt. Elizabeth Mallet (1672–1706) kezdetben azt hirdette, hírközléseit egyáltalán nem fogja ellátni kommentárokkal, mivel azt feltételezte, hogy „[a]z olvasóinknak elég eszük van ahhoz, hogy az elegendő információ birtokában saját maguk is levonják a szükséges következtetéseket” (Williams, 2010, 54). Természetesen ez már a kezdetekben sem feltétlenül valósult meg, a gyors tulajdonos- és szerkesztőváltás után pedig teljesen elenyészett (Andrews, 2015, 101). A későbbiekben terjedelmes kommentárok, vélemények, szerkesztői megjegyzések egészítették ki a különböző híreket. Sajátosságként említhető továbbá, hogy a lap minden év végén, az utolsó két számban igyekezett összefoglalni a megtörtént eseményeket, azzal a céllal (a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatosan is), hogy befolyásolják az olvasók álláspontját (D. C., 1703. december 31., no. 533).

Éles különbség figyelhető meg az információforrások között is: míg a legtöbb lap tudatosan hivatkozott saját informátoraira, addig a *Daily Courant* szerkesztősége ezzel ellentétesen büszkén vállalta és mindig feltüntette, hogy az értesüléseiket milyen külföldi (legtöbbször holland⁵ és francia) lapokból vették át. A Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatos híreket közvetett forrásokból szerezték, azokhoz szinte csak holland lapokból jutottak hozzá, amit jól mutat a lap megfogalmazása: „The Dutch Prints tell us...” (D. C., 1703. június 28., no. 373). A Rákóczi-szabadságharc esetében az 1703-as években az *Amsterdamse Courant* (továbbiakban *Amszterdam Courant*) 19, a *Gazette de Leyde* (továbbiakban *Leiden Gazette*) hat, a *Gazette d'Amsterdam* (továbbiakban *Amszterdam Gazette*) szintén hat értesülését vette át. Ahogy az érdeklődés fokozódott és a mozgalom nagyobb méreteket öltött, úgy változott az átvett hírek mennyisége is: egy évvel később, 1704-ben a *Leiden Gazette* 35, az *Amszterdam Gazette* 28, míg az *Amszterdam Courant* 19 értesülését vette át a *Daily Courant*. A teljesség igénye nélkül megemlíthető még néhány lap, például a *Gazette de Rotterdam* (továbbiakban *Rotterdam Gazette*), a *La Gazette* (továbbiakban *Párizs Gazette*) vagy a *Harlem Courant*, azonban az ezektől „kölcsonvett” hírek száma jóval csekélyebb volt.

⁵ Hollandia elsősorban a földrajzi közelsége, kereskedelmi fontossága, monumentális sajtóipara, valamint a két ország közötti szövetséges viszony és vallási egyetértés miatt is optimális választás volt.

Év	1703		1704	
Külföldi lapok	Amszterdam Courant	19	Amszterdam Courant	21
	Amszterdam Gazette	5	Amszterdam Gazette	30
	Hága Gazette	2	Brüsszel Gazette	1
	Harlem Courant	1	Harlem Courant	5
	Leiden Gazette	6	Leiden Gazette	36
	Párizs Gazette	1	Párizs Gazette	3
	Rotterdam Gazette	2	Rotterdam Gazette	1

2. táblázat: Külföldi újságokra való hivatkozások száma a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatban a *The Daily Courant* lapjain⁶

Ha megnézzük a keltezési helyszíneket, akkor a *Daily Courant* esetében is szembevetendő Bécs városának vitathatatlan dominanciája, de emellett számos olyan német (Hannover, Heidenheim) és francia város (Marseille) is feltűnik, melyet a *London Gazette*-ben hiába is keresnénk, illetve szokatlanabb hírekkel is az olvasó rendelkezésére állt. Hamburgi forrásra hivatkozva például arról tudósított, hogy Berceányi Miklós (1665–1725) morva rendekhez szóló kiáltványa megjelent nyomtatásban a városban (*D. C.*, 1704. február. 2., no. 562). A velencei, konstantinápolyi és drinápolyi hírek a törökökkel való kapcsolatokról igyekeztek részletekbe menően tájékoztatni. A Varsóban keltezett hírek a csekély mennyiségük ellenére elképesztően jelentőségteljesek, hiszen a franciák pénzügyi támogatásának útvonalát és a résztvevő közvetítők személyazonosságát igyekeztek feltárni. Ezekkel a városokkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a korabeli Európa jelentős hatalmi, kereskedelmi és információs központjai voltak.

Év	1703		1704	
Városok, régiók	Amszterdam	1	Ausztria határvidéke	1
	Arad	1	Bécs	80
	Bécs	31	Belgrád	2
	Buda	2	Braunschweig	1
	Drinápoly	1	Buda	7
	Duna-menti katonai tábor	1	Ebenfurth	1
	Eperjes	1	Erdély	1
	Erdély	1	Esztergom	2
	Felső-Ausztria	2	Felső-Ausztria	1
	Hága	1	Frankfurt	4
	Hannover	1	Hamburg	1
	Horvátország	1	Heidenheim	1
	London	2	Hollandia	1
	Magyarország	2	Konstantinápoly	2

⁶ A táblázatot a *Daily Courant* 1703–1705 között megjelent számait vizsgálva a dolgozat szerzője készítette.

München	1	London	2
Nagyszeben	1	Magyarország	1
Pozsony	2	Marseille	1
Varsó	1	Morvaország	1
Velence	1	Nagyszombat	1
		Pozsony	5
		Regensburg	4
		Sopron	2
		Szatmár	2
		Varsó	3
		Velence	5
		Weißenburgi tábor	1

3. táblázat: Európai városokban és régiókban keletkezett, Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatos beszámolók a *The Daily Courant* lapjain⁷

A *Daily Courant* a *Gazette*-tel szemben nagyfokú átláthatóságot biztosított az olvasóknak. Utóbbi, azonkívül, hogy lehivatkozta melyik városból, országból kapta a levelet, sosem árult el többet az informátorairól. A *Courant* esetében viszont az olvasók könnyedén összehasonlíthatták az azonos helyszínekről, de más lapok által közölt információkat egy adott eseménnyel kapcsolatban. Így olyan értesülések birtokába is juthattak, amelyekben nem feltétlenül részesültek volna, vagy amelyekkel adott esetben kiegészíthették a már meglévő, de hézagos ismereteiket. Ez az érdeklődés az olvasók számára is élénken tükröződött: a kezdeti időszakban a nyomtatott példányszám 900–1000 között mozgott, míg az örökösödési háború során ez a szám megnövekedett, elérve a 10 ezer körüli határt (Snyder, 1968, 209). Ez különösen kimagasló egy napilap esetében, és ezzel a *Courant* a *Gazette*-tet is felülmúlta, pedig az már csaknem fél évszázada egy ismert és bejártatott lapnak számított.

A Daniel Defoe által szerkesztett *A Weekly Review of the Affairs of France*, azaz *Heti értekezés Franciaország viselt ügyeiről* című lap 1704. február 19-től egészen 1713. június 6-ig heti kétszer, majd folyamatosan növekvő népszerűségének köszönhetően már heti három alkalommal jelent meg, és a korszakban az angol újságírás történetének egyik legjelentősebb és leginnovatívabb műve volt. Felbecsülhetetlen értékű és részletes beszámolókkal szolgált a XVIII. századi bel- és külpolitikai eseményekről. Felépítését tekintve három jól elkülönülő részből állt: az első és egyben központi eleme az értekezés volt, amely mindig egy vezérgondolatra épült és egyben határozott felütést is adott a számnak. Ezt követte az *Advice from the Scandalous Club* rovat, melyben a levelek útján beérkező, olvasókat foglalkoztató kérdésekre igyekezett legjobb belátása szerint válaszolni, az utolsó részben pedig a hirdetések kaptak helyet. A *Weekly Review* magát olyan lapként jellemezte, mely az eseményeket a maga valóságában mutatja be és

⁷ A táblázatot a *Daily Courant* 1703–1705 között megjelent számait vizsgálva a dolgozat szerzője készítette.

mindig tényszerű megállapításokat tesz. Az eredményes vita kedvéért az opponensei véleményét is ismertette. Nyomtatott példányszámairól azonban csak relatív becslések vannak: a kezdeti időszakban valószínűleg 600–700 lehetett, ami az idő előrehaladtával, a népszerűsége növekedésével együtt nőtt (Snyder, 1968, 209).

1704. szeptember 2-től egészen december 5-ig a lap az értekezések részében exkluzívan csak a Rákóczi-szabadságharccal foglalkozott, aminek eredményeképpen komoly, agitatív és olykor szenvedélyes hangú cikkek születtek, igen kevés rokonszenvvel az általa csak „istentelen rebelliónak” bélyegzett ügy iránt. Defoe nemcsak kereskedő, kém és kiváló regényíró volt, hanem tehetséges publicista is. Kivételes adottságaira már korán felfigyeltek; legfőbb támogatója és pártfogója Robert Harley államtitkár (1661–1724) lett, aki kifejezetten 1704 és 1708 között foglalkozott a külügyekkel, köztük a Rákóczi-szabadságharccal, mellyel kapcsolatban élénk levelezést folytatott George Stepney-vel. Így tehát igen nagy rá az esély, hogy Harley államtitkár bízta meg Defoe-t azzal a feladattal, hogy indítson el egy olyan újságot, amely ismerteti a franciák túlkapásait és ballépéseit, illetve képes kedvezően befolyásolni az angol közvéleményt (Seager, 2012, 131–132). A *Weekly Review*-ről kijelenthető, hogy a hivatalos angol álláspontot képviselte, méghozzá jóval propagandisztikusabb hangnemben, mint ahogy azt a *Gazette* tette. Defoe több propagandisztikus módszert is alkalmazott, melyek közül meg kell említenünk a személy elleni érvelést, amelyet Rákóczival szemben használt. Itt elsősorban a személyét, a tulajdonságait és a személyes érdekeit vette célba, megkérdőjelezve azt, hogy tényleg az ország érdekében indította-e el a harcot, nem pedig saját önző megfontolásából (az Erdélyi Fejedelemség megszerzése és biztosítása önmaga és utódai számára) (*W. R.*, 1704. november 25., no. 76). Gyakori módszer volt továbbá a félelemre való rájátszás is, amellyel az olvasók érzelmeire kívánt hatni, valamint igyekezett az általános pánikot kihasználni azzal kapcsolatban, hogy a mozgalmat előbb francia, majd török szövetségesként mutatta be. A franciákkal való együttműködés esetén Rákóczi akarva-akaratlanul a Napkirály európai hegemon helyzetének megszilárdulásához járult volna hozzá, míg a törökkel való partnerség Defoe-ban egy olyan rémképet kelthetett, mely szerint a lázadás miatt gyengének tűnő Habsburg Birodalom könnyű prédának tűnhet majd a pogányok számára. A törökkel való kapcsolat hangsúlyozásakor nem volt rest a fejedelmet Thököly Imre (1657–1705) személyével párhuzamba állítani, de figyelmet fordított a felkelők dehumanizálására, valamint az általuk elkövetett atrocitások módszeres felnagyítására is.

Összeségében kijelenthető, hogy a *Daily Courant* és a *London Gazette* igyekezett a megtörtént eseményeket elfogulatlanul, tényszerűen, a lehető legtárgyilagosabb, leghitelesebb módon megjeleníteni, tehát úgy, ahogy azok a valóságban történhettek. A legtöbb esetben tartózkodtak a személyes véleménynyilvánításoktól és a szerkesztői megjegyzésektől, nem úgy, mint Defoe a *Weekly Review* lapjain. Az is elmondható

továbbá, hogy e lapok híreinek a jellege szándékosan „levélszerű” volt, hiszen ez a formátum praktikusabb és gyorsabb volt, valamint a hitelesség fenntartására szolgált.

3. George Stepney, a *London Gazette* informátora

Mielőtt feltérképeznénk, hogyan keltette fel az angol sajtó figyelmét a Rákóczi-szabadságharc, meg kell ismerkednünk George Stepney személyével és tevékenységével, aki 1701 kora tavasza és 1706 szeptembere között bécsi követként szolgált, illetve a pozíciója miatt a *London Gazette* legfontosabb informátora volt a Habsburg Birodalommal, s ezáltal a magyar érdekeltségű ügyekkel kapcsolatban is. Stepney tapasztalt diplomata volt, aki 1692-től egészen a betegségének súlyosra fordulásáig folyamatosan követi beosztásban dolgozott. Diplomáciai megbízásban járt a brandenburgi, a szász, a mainzi és a kölni választófejedelmeknél, egyszer a lengyel király udvarában és kétszer Bécsben is. Nem meglepő tehát, hogy a korszakban hozzáértő diplomatának, illetve a német ügyek specialistájának tartották (Spens, 1997, 224). Az 1701-es, Bécsbe történő kinevezése sem lepett meg senkit, és az békeidőben még ideálisnak is tűnhetett volna. Stepney hamar kiismerte a bécsi udvar működését és mentalitását, továbbá jelentős kapcsolati hálózatot is kiépített, sőt még a fejedelem nővérével, Rákóczi Juliannával is személyes ismeretségbe került (Spens, 1997, 231).

Kurucz György tanulmánya rámutatott arra, hogy a magyarok (pontosabban olyan személyek és csoportok, akik a protestantizmus bármelyik irányzatát követték) iránti, már-már tudományosan elmélyült érdeklődése nem feltétlenül a felkelés kezdetére datálható, hiszen korábban személyesen a királyhoz intézett memorandumban állt ki a kőszegi protestánsok háborítatlan vallásgyakorlása mellett (Kurucz, 2015, 305). Erősen konfrontatív személyisége azonban a követi munkái során még sok más formában is megmutatkozott. A magyarországi zavargásokról 1703. június 2-án keltezett jelentésében számolt be először, amelyben kifejtette, szerinte annak gazdasági és természetesen vallási okai vannak elsősorban. A bűnbakot pedig az Udvari Kamara rendkívül magas adóiban és Kollonich Lipót (1631–1707) esztergomi érsek és hercegprímás (1695–1707) személyében, valamint a protestánsokkal ellenszenves viselkedésében találta meg (Simonyi, 1872, 16). Az idő előrehaladtával, ahogy a szabad vallásgyakorlással kapcsolatos sérelmek apránként egyre nagyobb szerepet kaptak, úgy fokozódott a személyes érdeklődése is az események iránt (Kurucz, 2015, 302). Meghökkenve követte végig a tiszántúli hadjáratot, Rákóczi katonáinak gyors sikerét és harcmodorát pedig a Cévennes hegyvidéki kamizárdokéhoz hasonlította. 1703 nyarának végén már úgy gondolta, hogy a főhadiszíntér mellett ez a lázadás fogja legjobban megnehezíteni a szövetségesek dolgát. Meglátásai helyesnek bizonyultak. 1703 novemberében visszarendelték Londonba, hogy jelentést tegyen a követi munkálatairól, és új instrukciókat is kapott (Kurucz, 2015, 307). Kevesebb mint három hónapot volt távol. Feladatait egészen 1704 márciusáig személyi titkára (és egyben

unokatestvére), Charles Whitworth (1675–1725) látta el, aki a felkelésre mint „az ország testét sorvasztó mótelyre” hivatkozott, Rákóczit pedig egyszerűen csak megtestesült „Gonosznak” nevezte (Simonyi, 1872, 84). A meglehetősen nyers és szókimondó meglátásai egyáltalán nem tükröződtek a *Gazette* számaiban, ami valószínűleg a rövid hivatali idejének volt köszönhető.

Stepney visszatérése (1704. március 6.) után hosszú nyomásgyakorlási időszak vette kezdetét a követ részéről, melyben az utasításaiban foglaltaknak megfelelően igyekezett rávenni az udvart egy esetleges diplomáciai rendezés lehetőségére. A hivatali idejének nagy részében, a következő két és fél évben, 1704 elejétől egészen 1706 késő nyaráig ez a célkitűzés kötötte le, az általa csak „szövevényesnek” jellemzett magyar ügyekre viszont még ő sem tudott érdemben nyomást gyakorolni (Spens, 1997, 273). 1704 tavaszán azonban kulcsszerepet játszott a Jacob Jan Hamel Bruyninx (1661–1738) és Bercsényi közötti semptei találkozó megszervezésében, illetve az őszi selmecebányai tárgyalások során ő vezette az angol–holland mediációt, valamint Rákóczival Vihnye városában személyesen is találkozott (Spens, 1997, 241). Stepney tehát nemcsak passzív szemtanú volt, hanem az események alakításában aktív szerepet is vállalt. Észrevételei és megállapításai épp ezért elengedhetetlenek az angol közvélemény vizsgálatánál.

Nem meglepő, hogy minden esetben az ő jelentéseinek szintéziseivel találkozhattak a *Gazette* olvasói. Sokszor nemcsak a beszámolóinak a keltezése (város és dátum), illetve a tartalma⁸, hanem a formai sajátosságok (személynevek, helységnevek írása) is teljesen egységesek voltak, ami a számtalan ismert változat miatt jelzésértékű.⁹

Stepney személye még azért is fontos a téma tanulmányozása szempontjából, mert általa tökéletesen lekövethető az a folyamat, hogy egy adott eseményből, amely lehet akár csata vagy diplomáciai tárgyalás, hogyan lett hír. Az információ sok esetben nemcsak térben és időben tett meg óriási távolságot, hanem esszenciájában is drasztikus változásokon ment keresztül. Stepney a jelentéseiben igyekezett hitelesen hírt adni a selmecebányai tárgyalásokról, hiszen azokon személyesen is részt vett, de ez mit sem ért, mert Defoe, a sajátos politikai meggyőződése miatt, nem írta le a valós történéseket, illetve rossz színben próbálta feltüntetni a felkelőket.

⁸ Egy csata esetében a harcoló felek veszteségei, az elejtett foglyok száma és a zsákmány mennyisége, míg a diplomáciai tárgyalásokkal kapcsolatban a résztvevők személye, viselkedése és magatartása.

⁹ A kutatásaim során II. Rákóczi Ferenc névvel több formában is találkoztam. A következő tizenkét változat fordul elő leggyakrabban: Rákóczi, Rakoczi, Rakoczy, Ragotsky, Rakotsy, Ragotski, Ragoocksi, Ragotzi, Ragotzky, Ragozzi, Ragozi és Rakocki. Bercsényi Miklós névének is több variánsa létezett: Berzeni, Brezeni, Berezeni, Berzeny, Berczeny és Berceni. Sőt, a települések névének ortográfiája sem volt konzekvens, hiszen számos esetben latin, német vagy fonetikus leírt formát alkalmaztak, amire jó példa Székesfehérvár említése, amely Stuhlweißenburg, Alba Regalis és Feherwar variációban is előfordult.

4. Álhírek vagy tévedések?

Mindegyik lap igyekezett távol tartani magát a kétes eredetű hírektől és információforrásoktól. A legkorábbi értesülésekre egyértelműen a teljes bizonytalanság volt jellemző. Defoe részéről olyan kifejezésekkel találkozhatunk, mint hogy „[h]allottam, de nem kezeskedek érte...” (*W. R.*, 1704. november 28., no. 77). A *Daily Courant* szerkesztője is megjegyzete, ha egy információ valóságtartalma kétes volt, hogy az olvasóik figyeljenek, ne kezeljék tényként, mert az adott hír további megerősítésre szorul (*D. C.*, 1703. szeptember 30., no. 454). Ha a korábbi értesülések igazságtartalma megkérdőjelezhető volt, türelmetlenül várták az új híreket (*D. C.*, 1704. augusztus 26., no. 738). Egyes optimistább tudósítások, ha nem tudtak biztosat a felkelésről, megjegyezték, „[n]incsenek újabb információink, de reménykedünk abban, hogy a zendülést már elfojtották” (*D. C.*, 1704. március 3., no. 587). Számos ilyen visszatérő formulát ismerünk.

A *London Gazette* és a *Daily Courant* 1703. július eleji számaiban az olvasható, hogy a felkelést máris leverték. Utóbbi ezt röviden, egy mondatban közölte és részletesebben nem kommentálta (*D. C.*, 1703. július 2., no. 377). Előbbi viszont amellettt érvelt, hogy gróf Koháry István (1649–1731) pár reguláris alakulattal szétverte az elégedetleneket Tokaj mellett, és közülük sokakat foglyul ejtett, míg a többiek egyszerűen szétszóródtak (*L. G.*, 1703. július 1., no. 3928). Ugyanezek a bizonytalanságok olvashatók ki Stepney leveleiből, aki egy-két vereség után az egész felkelést lezárt témának tekintette, vagy kifejtette, hogy a legrosszabb esetben is csak pár hétig tarthat (Simonyi, 1872, 21). Időnként visszatérő hiba, hogy egyes hadvezérek téves halálhíréről is adtak tudósítást. Ez történt a *Daily Courant* májusi számában, amely Johann Albert Heister (1676–1746) elhunytáról emlékezett meg (*D. C.*, 1704. június 6., no. 668). A Haditanács elnökének a fia azonban nemcsak végigharcolta a Rákóczi-szabadságharcot, hanem egészen 1746-ig élt, és az édesapjához hasonlóan sikeres katonai pályát futott be. Így hát nem meglepő, hogy a haditettei később is szerepeltek a lapokban: 1704 kora szeptemberében például egy Kanizsa melletti győzelmet tulajdonítottak neki, amelyet Károlyi Sándor (1669–1743) serege felett aratott (*D. C.*, 1704. szeptember 12., no. 752). A győzelem híre pontos volt, viszont a győzelmet arató személy nem Siegbert Heister (1646–1718) fia volt, hanem annak öccse, Hannibal Joseph von Heister gróf (?–1719) (Bánlaky, 2001).

Nemcsak császári hadvezérek halálhírét keltették, hanem például Bercsényi Miklósét, aki Gyula várának sikertelen 1703-as szeptemberi ostroma során „vesztette életét” (*D. C.*, 1703. szeptember 30., no. 454). Napra pontosan egy hónappal később viszont már arról tudósítottak, hogy a felkelés második embere Tokaj körül van 15 ezer katonájával és a megadási feltételekről egyezkedik, illetve hogy kegyelemért folyamodott a császárhoz (*D. C.*, 1703. október 30., no. 480). A főgenerálist övező téves észrevételek az 1704-es évben sem kerülték el őt: Kora márciusban értesültek róla, hogy „Bercsényi egy esés következtében súlyosan megsérült” (*D. C.*, 1704. március 3., no. 587). Ugyanebben a számban, egy későbbi keltezésű hírben pedig az szerepelt, továbbra is

gyengélkedik. Egy héttel később már azt is tudni vélték, nemcsak egy egyszerű esést szenvedett, hanem a lováról esett le, és az egészségi állapota egyre rosszabb (*D. C.*, 1704. március 6., no. 589). Mindeközben Bercsényi ilyen jellegű sérüléséről nem tudunk, és a későbbi számokban sem említették többször.

Rákóczit is számos téves hír övezte. 1703 decemberében a *Daily Courant* szerint lemondott a magyar koronára való minden igényéről, annak érdekében, hogy a békés megegyezést elősegítse (*D. C.*, 1703. december 21., no. 524). Itt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy Rákóczi ilyen igényét (ha volt egyáltalán) sohasem prezentálta nyilvánosan. A Magyar Királyság élére egy olyan európai család sarját akarta, aki fegyveres segítséget nyújtott volna számára és legitimálhatta volna a mozgalmát (Köpeczi & R. Várkonyi, 2004, 335).

Ezeknek a híreknek a forrása is sok esetben kevésbé volt megbízható. Egy, a felső-magyarországi Trencsénbe szállítandó rab, aki korábban a felkelők oldalán harcolt, például olyan információt osztott meg a fogvatartóival, miszerint Rákóczi már a kapitulációs felételeit fogalmazza meg és valójában azoknak az erőknek a harmadával sem rendelkezik, amelyeket Bécsben neki tulajdonítanak. A kétes forrás ellenére a *Daily Courant* mégis közölte a hírt (*D. C.*, 1703. december 22., no. 525). Számos félreértés övezte Rákóczi hitét is: Defoe 1704 márciusában úgy gondolta, a protestáns felekezetek valamelyikéhez tartozik (*W. R.*, 1704. március 18., no. 5), és az ezzel kapcsolatos tévedését csak félévvel később (az olvasói elnézést kérve) javította római katolikusra (*W. R.*, 1704. november 18., no. 74).

Thököly Imre személye is még érdeklődést váltott ki: a *Párizs Gazette*-re hivatkozva olyan elképesztő állítás jelent meg, miszerint egy hatalmas török sereg élén, Hasszán pasa társaságában látták Magyarországra felé vonulni (*D. C.*, 1704. január 14., no. 544). A volt erdélyi fejedelem azonban a köszvénye miatt ekkor már annyira beteg volt, hogy az ágyból való felkelés és a pusztá mozgás is komoly fájdalmakat okozott a számára (Angyal, 1889, 264).

A téves hírek egy másik fajtájaként említhetjük az olyan, csatában vereséget szenvedett személyek elfogásáról szóló beszámolókat, amelyek a valóságban persze nem történtek meg. Egy ilyen hír szerepelt a *Daily Courant* 1703 augusztusi számában, mely szerint Rákóczit egy vesztes ütközet következtében elfogták. A lap javította ezt a tévedését, és megírta, hogy csak az egyik szolgálója esett fogságba (*D. C.*, 1703. augusztus 23., no. 421). Gyula sikertelen ostromához kapcsolódó álhír volt az is, hogy a várból kitörő császáriak a felkelés több vezetőjét elfogták, de közülük csak Petrőczy Istvánt (1654–1712) emelték ki név szerint, akiről azt is tudni vélték, hogy 14 ezer koronaért cserébe sem akarták szabadon bocsátani (*D. C.*, 1703. szeptember 30., no. 454). A foglyul ejtett személy azonban nem lehetett ő, hiszen Thököly unokatestvére mintegy 19 évi emigráció után, a Rákóczi-szabadságharc második esztendejében, 1704 nyarán tért csak haza (Heckenast, 2004, 344).

Az egyes várak tulajdonjogával kapcsolatos információk is bizonytalanok/tévesek lehetnek. A *Daily Courant* 1704. május közepén azzal nyugtatta az olvasóit, hogy Eger vára még mindig a császáriak kezén van, és csupán egy 8 napos fegyvernyugvást kötöttek a lázadókkal (*D. C.*, 1704. május 10., no. 645). A valóságban viszont Eger parancsnoka, gróf Ferdinand Zinzendorf ezredes megegyezéssel már április 16-án feladta a várat Forgách Simonnak (1669–1729) (Köpeczi & R. Várkonyi, 2004, 637).

Habár a csaták kimenetelét érintő híradások nagy pontosságról árulkodtak, a lefolyásukat több téves információ is övezte. A székesfehérvári csata és a városnak a Johann Albert Heister vezette császári csapatok általi elfoglalása (1704. április 8.) rendkívül rövid idő alatt zajlott le, mivel az Esterházy Dániel (1665–1714) parancsnoksága alatt álló felkelők az első támadásra meghátráltak. A nagy részük nem a csatában esett el, hanem a város környéki mocsarakban lelte halálát. A város pedig ennek következtében adta meg magát (*L. G.*, 1704. április 20., no. 4012). Egykorú források szerint viszont a harc egy teljes napig tartott, és a városban összegyűlt jobbágyok is csak Esterházy seregének teljes veresége után adták meg magukat (Bánlaky, 2001).

A híradásokból az is kiderül, hogy kezdetben a mozgalmat még nem feltétlenül kapcsolták össze Rákóczi nevével, sőt egy olyan értesülés is megjelent, amely a feleségére, Hessen–Wanfriedi Sarolta Amáliára (1679–1722) hivatkozva még azt is megkérdőjelezte, hogy a felkelők oldalán áll-e (*D. C.*, 1703. augusztus 23., no. 421). Érdekességképpen megjegyzendő, hogy Thököly esetében a felkelést már 1681-ben a személyéhez társították (Vincze, 2013, 914). Rákóczi nevét eleinte kevésszer említették, és ha említették, meglehetősen negatív kontextusban tették. Az országba érkezését úgy jellemezték, hogy mindenféle keleti népségből, azaz tatárokból, lengyelekből és kozákokból álló sereget gyűjtött össze, és velük lépte át a határt, majd pedig Munkácshoz menetelt (*L. G.*, 1703. július 12., no. 3931). Ez a leírás hatalmas eltérést mutat a Rákóczi által, az *Emlékiratok* című művében ismertetett változattal, miszerint a határon a jobbágyai fogadták, és csak egy rendkívül kis kísérettel érkezett az országba (Rákóczi, 2004, 30–31). Ebben az esetben az összes korabeli tudósítás és visszaemlékezés szerint Rákóczi abban a hiszemben lépte át a határt, hogy ott egy tekintélyes sereg fogja várni, de csak a tiszaháti felkelés vert hadaival találkozott (Mészáros, 2006, 16), amelyek többségét a birtokain élő jobbágyok alkották. A közeledtére sokan „oroszmódra” keresztet vetettek, ami arra enged következtetni, hogy a görögkatolikus ruszin alattvalói fogadhatták (Köpeczi & R. Várkonyi, 2004, 165). Itt talán érthető az ortodox kozákokkal való összetévesztés, hiszen Stepney nem feltétlenül lehetett tudatában a kozákok és a ruszinok közötti különbségeknek. Rákóczi terve eredetileg az volt, hogy francia pénzügyi támogatás révén lengyel és tatár zsoldos századok élén érkezik az országba, de ezt a segítséget ekkor még nem sikerült elnyernie, illetve a gyakorlatban még semmi sem valósult meg belőle (Köpeczi & R. Várkonyi, 2004, 204). Tatár katonák nagy számban történő felfogadásáról csak 1705 őszén tárgyalt (Papp, 2004, 806).

5. Támogatók, csatlakozók

A lapok folyamatos figyelemmel követték a felkelők létszámának változását és a jeles személyek csatlakozását, amelyet három szempont alapján értékelték: Részt vett-e korábban valamelyik rendi mozgalomban, felkelésben? Harcolt-e a törökellenes felszabadító háborúban? Volt-e az adott személynek valamilyen katonai múltja, hadi tapasztalata?

1703 nyarának közepén a felkelők létszámát 4 ezer fő körülire taksálták, kiemelve azt, hogy ritkán látták őket 600 főnél nagyobb csapatokban. Ebből arra következtettek, hogy a Bécsbe érkező jelentések esetleg túlzóak, és a számuk jóval csekélyebb lehet a valóságban (*L. G.*, 1703. augusztus 19., no. 3942). Kisebb sokként hatott, amikor Debrecen szabad királyi városa nemcsak megnyitotta hadaik előtt a kapuit, hanem jelentős mennyiségű hadianyaggal, pénzzel, élelmiszerrel látta el a felkelőket (*L. G.*, 1703. augusztus 23., no. 3943; *D. C.*, 1703. augusztus 23., no. 421).

1703 kora őszén keltezett hírekből az derült ki, hogy a felkelők száma drasztikus mértékben megnőtt (habár pontos létszámot nem említettek), amit azzal magyaráztak, hogy már Buda és Nagyvárad irányába is hadműveleteket hajtottak végre (*L. G.*, 1703. szeptember. 2., no. 3946). Kiemelték továbbá azt is, hogy Thököly korábbi két tisztje, Orosz Pál (?–1710) és Ibrányi László (1659–1705) is visszatért, és utóbbi lett a lázadók harmadik vezetője. Ez meglehetősen erős túlzás volt, hiszen Ibrányi az 1705-ben bekövetkezett haláláig csak ezredesi rangban szolgált (Heckenast, 2004, 199) Ezzel szemben a *Daily Courant* információi, miszerint a felszabadító háború alatt ezredesi rendfokozatban szolgáltak a császári oldalon és azt végig is harcolták, helyesek voltak. A szerkesztő állítása szerint a harcok végeztével elbocsátották őket, és innen ered a Rákóczihoz csatlakozásuk oka (*D. C.*, 1703. október 12., no. 464).

Ibrányi és Orosz csatlakozásánál jóval jelentősebb volt viszont a „dolhai győző”, azaz Károlyi Sándor oldalváltása. A *Daily Courant* kiemelte, hogy korábban sikeresen harcolt a felkelők ellen, az átállását pedig annak tulajdonította, hogy a császári udvar „undort” keltett benne (*D. C.*, 1703. november 16., no. 494).

Ezen beszámolók teljesen megegyeznek a Stepney-t helyettesítő Whitworth jelentéseivel, aki 1703 szeptemberének végén már-már egészen kritikusan szemlélte az eszkalálódó helyzetet:

„Az egész királyságban alig van olyan vármegye, amelyik nem *fertőzött* 400 vagy 500 lázadóval, tolvajjal és csavargóval, akik kapcsolatban állnak egymással, és alkalomadtán könnyen össze is gyűlhetnek, attól tartok, ha az egy folytatódik akkor Schlick gróf vagy bárki más, akit a leverésükre lehetne alkalmazni, nagyon nehéz feladatnak fogja találni.” (Simonyi, 1872, 35)

Azzal szembesültek tehát, hogy az olyan kezdeti vereségek, mint a dolhai csata (1703. június 7.) vagy Munkács császáriak általi megszállása (1703. június 26.) ellenére a létszámuk fokozatosan nőtt, támogatottságuk erősödött és a hadi vállalkozásaik egyre merészebbek, céltudatosabbak lettek.

6. A felkelés feltételezett okai, jogalapja

A szabadságharc jogosságát és okait illetően a legjobb esetben is megosztóak voltak a vélemények. A *Daily Courant* szerint például Rákóczi pusztán csak azért fogott fegyvert, mert vissza szeretne volna kapni az elkobzott birtokait és el akarta érni, hogy visszavonják a fejére kirótt halálos ítéletet (*D. C.*, 1703. szeptember 30., no. 454). Egy korábbi számban viszont éppen azt emelték ki, hogy Magyarországon minden téren általános az elégedetlenség a jelenlegi kormányzással kapcsolatban, amit tovább súlyosbított Rákóczi elfogása és bebörtönzése, ami pedig kivétel nélkül az egész nemességet feldühítette (*D. C.*, 1703. június 14., no. 361).

Defoe ezzel szemben egy jóval komplexebb képet vázolt fel. A felkelés kezdeti időszakában alapvetően megalapozottnak ismerte el a felkelők által hangoztatott sérelmek többségét, melyeket együttesen a Habsburg-ház és a jezsuiták kegyetlenségének tulajdonított. Nem mulasztotta el azt sem megjegyezni, hogy a felkelés csíráját könnyen el lehetett volna fojtani, ha az uralkodó nem hallgatott volna mindenben a miniszterekre (*W. R.*, 1704. szeptember 2., no. 52). Azt is kifejtette továbbá, hogy a lázadás okai első sorban közjogi (szabad királyválasztás és ellenállási záradék) és gazdasági alapokon nyugodtak, míg a vallással és hitgyakorlással kapcsolatos kérdéseket csak egészen marginálisnak, sokadrangúnak bélyegezte (*W. R.*, 1704. november 18., no. 74). Ezt később azzal próbálta alátámasztani, hogy Rákóczi szándékainak deklarációjában (az 1704 januárjában Európa-szerte szétküldött, a világ keresztényeihez szóló, *Recrudescunt* kezdetű kiáltványban) szereplő 63 pont közül csak négy-öt érintette a vallást. Azt is hozzátette, hogy a felkelést a katolikus nemesek robbantották ki, sőt annak vezetője, Rákóczi maga is szilárd hitű római katolikus volt, egy ilyen szervezkedés pedig nem szolgálhatta a protestánsok védelmét (*W. R.*, 1704. szeptember 12., no. 55).

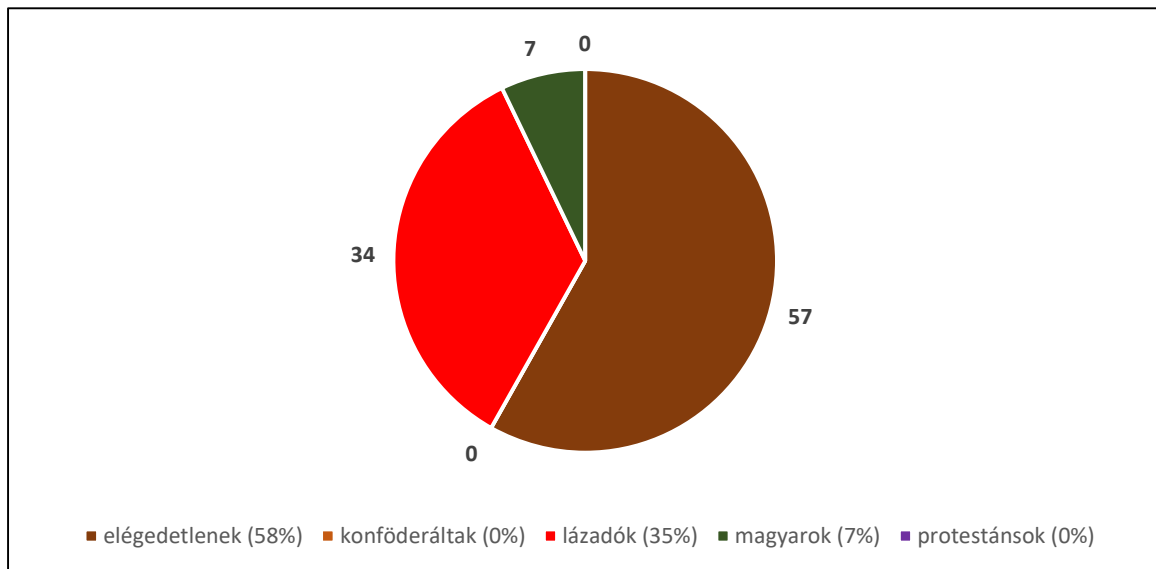
A *Weekly Review* azt is megírta, hogy a császári katonák valóban fosztogattak és erőszakoskodtak, ami a társadalom minden rétegét érintette, tehát nemesek, polgárok, jobbágyok is egyaránt joggal panaszkodtak (*W. R.*, 1704. október 31., no. 69).

Defoe a cikksorozata végén egy olyan magyarázatot adott az eseményekre, miszerint a felkelésért sem a császárt, sem a magyarokat nem lehet egyoldalúan okolni, hanem azért a császár tanácsadói a felelősek, akik szerinte az uralkodójukat szándékosan megtévesztve, csak a saját érdekeiket nézve (mindig is a Magyar Királyság birtokai, tisztségei után áhítoztak) szándékosan viszályt és feszültséget teremtettek az uralkodó és a magyar alattvalói között (*W. R.*, 1704. december 5., no. 79). Ezt a nézetet vallotta egyébként más sajtóorgánum (például a *Daily Courant*), illetve sokan mások is. Gilbert Burnet (1643–1715), Salisbury püspöke például nemcsak a Rákóczi-szabadságharc, hanem a Thököly-felkelés kitörését is a császár jezsuita tanácsadói hibás javaslatainak tulajdonította (Burnet, 1734, 416).

7. Elégedetlenek, lázadók, magyarok vagy protestánsok?

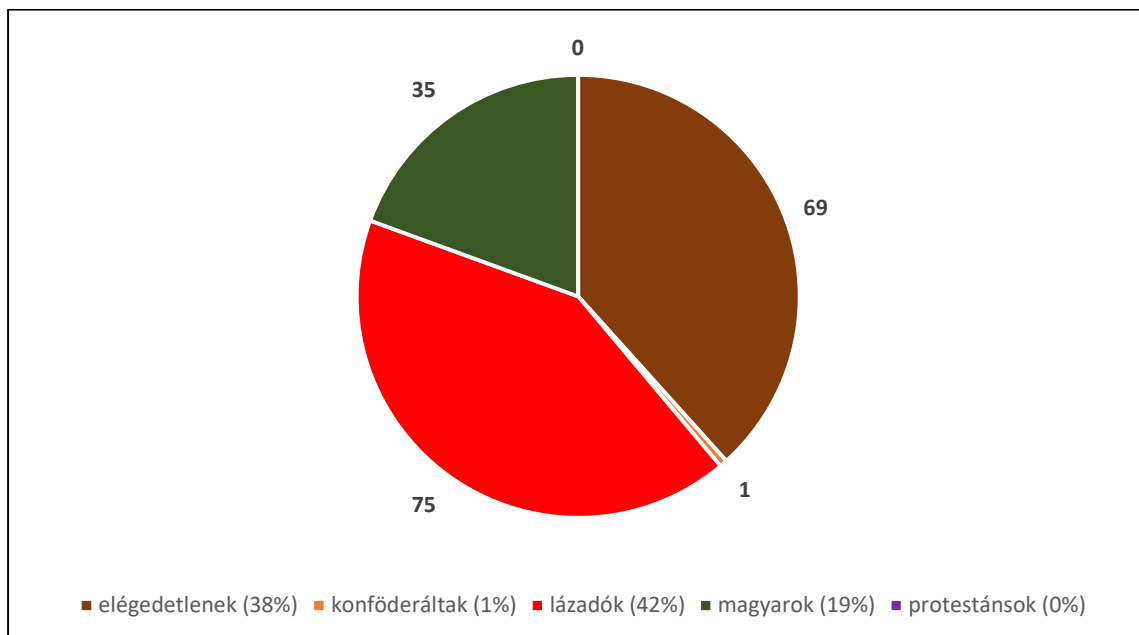
Milyen nevekkkel illeték magát a mozgalmat és a bennük részt vevő felkelőket? A „lázaszó” és az „elégedetlen”, két magyar elnevezés váltakozásának kapcsolatára először Köpeczi Béla figyelt fel, amikor a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc francia sajtóvisszhangját elemezte. A meglátásai alapján mind a két mozgalom résztvevőit akkor nevezték „lázaszóknak” (rebels), ha hadi szempontból gyengének tartották őket, míg az „elégedetlenek” (malcontents) egy hivatalosabb megnevezés volt. A szóhasználatot teljes mértékben az aktuális francia külpolitikai érdekek határozták meg (Köpeczi, 1976, 68). Vincze Dániel a Thököly-felkelés angol sajtó visszhangját vizsgálva nemcsak hasonló meglátásokra jutott, de egyben új koncepcióval is bővítette. Az ő értelmezésében a kurucokra akkor hivatkoztak elégedetlenekként, amikor az uralkodóval tárgyaltak, és esély volt a diplomáciai úton történő békés megegyezésre, míg, amikor harcban álltak és esetleg csatát vesztek, mindig felkelőkként, lázaszókként hivatkoztak rájuk (Vincze, 2013, 912). Olyan kifejezésekre is felfigyelt továbbá, mint a „revolters” és a „discontented”. Előbbi a lázaszó, míg utóbbi az elégedetlen szinonimájának tekinthető. A Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatban ezekkel a megnevezésekkel sem a *London Gazette*, sem a *Daily Courant*, sem a *Weekly Review* lapjain sem találkoztam a kutatásaim során.

A Rákóczi szabadságharc általam vizsgált időszakáról elmondható, hogy a fejezet elején említett két megnevezést (lázaszó és elégedetlen) felváltva, egymás szinonimájaként használták. Szabályszerűségekre, tudatos koncepcióra a későbbi számokat vizsgálva sem találtam példát. A *London Gazette* például 1703. július 1-én megjelent számában még „elégedetlenként” jellemezte a Tokaj környékén szétvert felkelőket (*L. G.*, 1703. július 1., no. 3928), majd másfél hónappal később már arról tudósítottak, hogy „lázaszó” foglalták el Kálló várát (*L. G.*, 1703. augusztus 16., no. 3941). Számos olyan eset is kiemelhető, amikor ez a váltás egy számon belül többször is megtörtént: *L. G.*, 1704. április 13., no. 4010; *L. G.*, 1704. május 1., no. 4015; *L. G.*, 1704. május 4., no. 4016; *L. G.*, 1704. május 22., no. 4021; *L. G.*, 1704. június 15., no. 4028.



1. diagram: A Rákóczi-szabadságharc résztvevőire használt különböző kifejezések és azok előfordulásainak száma a *The London Gazette* hasábjain

A *Daily Courant*-nál is megfigyelhető hasonló: míg a lap a szabadságharc első említésekor még Munkács és Kassa körüli elégedetlenekről írt, addig az első gyöngyösi értekezleten a császári biztosok egyszer „lázadókkal”, máskor viszont már „elégedetlenekkel” tárgyaltak, de volt olyan szám is, melyben a két kifejezés egymást váltva fordul elő (*D. C.*, 1704. március 22., no. 603).

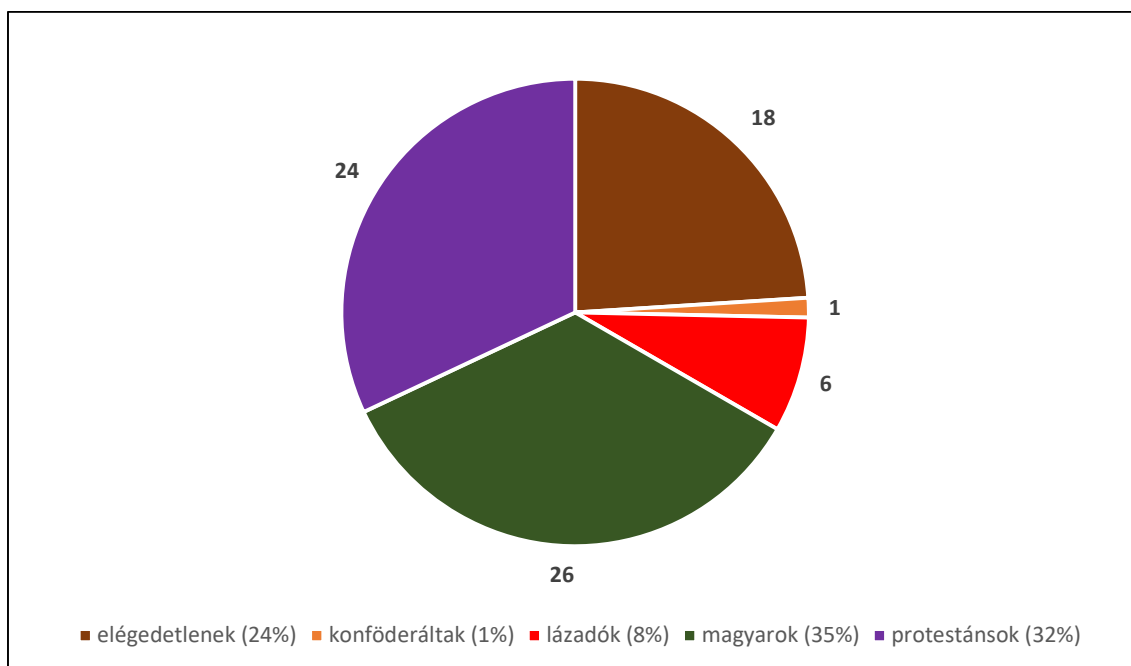


2. diagram: A Rákóczi-szabadságharc résztvevőire használt különböző kifejezések és azok előfordulásának száma a *The Daily Courant* hasábjain

Ezeknek a szavaknak a korabeli jelentését is érdemes alapos vizsgálat alá venni. A „malcontent” szó eredete a kései XVI. századra nyúlik vissza. Ekkoriban, illetve a

vizsgált időszakban is egy olyan személyt vagy csoportosulást értettek alatta, aki/amely nem szimpatizált a fennálló politikai helyzettel, államügyekkel, és ennek aktív cselekvés formájában (politikai tevékenység, fegyveres harc) hangot is adott (Philips, 1658, 423). Közel sem annyira negatív, dehonesztáló elnevezés, mint a „rebel”. Az ifjabb John Kersey (1660–1720) által 1708-ban, Londonban publikált *Dictionarium Anglo-Britannicum* a következőképpen definiálja a kifejezést: „A lázadó jogi értelemben olyan személy, aki szándékosan megszegi a törvényt, vagy olyan *gonosztevő*, aki nem engedelmeskedik urának.” (Kersey, 1708, 538). Az ilyen személyek vagy mozgalmak, mivel az uralkodójuk ellen keltek fel, a hivatalos európai politikai életben és a diplomáciában sem kaphattak teret.

Gyakori volt, hogy összefoglalóan csak magyarokként¹⁰ hivatkoztak rájuk. Így tett például Defoe is, akinek állítása szerint, mivel a felkelésben vegyesen vettek részt protestánsok és katolikusok, amikor az angol közvélemény vagy politikai beszéd kollektíven protestánsokat említett, tulajdonképpen hibát követett el. Az okfejtése szerint az elnyomás a magyar nép egészét (noha értelemszerűen eltérő mértékben) érintette, ezért rájuk magyarokként volt érdemes hivatkozni (*W. R.*, 1704. szeptember 12., no. 55). Ennek ellenére a későbbi cikkeiben mégis feltűnően gyakran használta a protestáns elnevezést. A *Daily Courant* és a *London Gazette* esetében azonban erre nem találtam példát.



3. diagram: A Rákóczi-szabadságharc és más rendi mozgalmak résztvevőire használt különböző kifejezések és azok előfordulásának száma a *Weekly Review* hasábjain

¹⁰ A következő kifejezéseket számoltam ide: Hungarians, Hungarian nation, Hungarian nobles, Hungarian nobility, people of Hungary és Hungarian subjects.

Határozottan kijelenthető, hogy nem alakult ki egységes elnevezés; a felkelésben résztvevő személyek egyszer „magyarok”, máskor „lázdók” vagy „elégedetlenek” voltak. A *Daily Courant* 1704. január 28-án megjelent száma például mindhárom kifejezést egyszerre használta (*D. C.*, 1704. január 28., no. 558). Olyan is előfordult, hogy a lázdásban (rebellion) résztvevőkre az „elégedetlenek” megnevezést használták (*D. C.*, 1704. augusztus 26., no. 738). Ennek alapján elmondható, ha a két kifejezés között lényeges jelentésbeli különbség lett volna, a lapnak a „lázdók” megnevezést kellett volna alkalmaznia. Defoe az értekezéseiben meglepően kevés alkalommal használta a rendi mozgalmak résztvevőire a „lázdók” szót; inkább a „magyarok” vagy az „elégedetlenek” kifejezést preferálta, amelyek a legtöbb esetben kifejezetten negatív szövegkörnyezetben szerepeltek. A „konföderáltak” elnevezés használatára összesen csak két példát találtam (*D. C.*, 1704. október 18., no. 783; *W. R.*, 1704. december 5., no. 79).

A korszakban más lázdások, központi hatalom elleni megmozdulások is zajlottak, amelyeket szintén érdemes a vizsgálatba bevonni. Ki kell térnünk a kamizárdok felkelésére, amely Cévennes hegyvidéki tájain zajlott a spanyol-örökösödési háború alatt. Ennek legfőbb oka az volt, hogy XIV. Lajos az 1685 októberében kiadott Fontainebleau-i ediktummal ellehetetlenítette a protestáns vallások gyakorlását, ami óriási elégedetlenséget szült. Váltakozó intenzitással ugyan, de 1702-től egészen 1710-ig tartott, és a csúcspontján jelentős reguláris francia katonai erőt kötött le. Sikerüknek több oka is volt: egyrészt a helyi parasztok jól ismerték az elzárt és mocsaras hegyvidéket, ami miatt eredményes rajtaütéseket valósítottak meg, másrészt pedig a francia csapatok nagy része az örökösödési háború más frontjain harcolt (Szász, 2000, 56). Sok hasonlóság fedezhető fel e felkelés és a Rákóczi-szabadságharc között, de ennek ellenére nem állíthatók egymással teljesen párhuzamba, hiszen a kamizárdok mozgalma alapvetően paraszti jellegű volt és sohasem rendelkezett jelentős nemesi, még kevésbé főúri támogatással.

A radikális reformátusok felkelése legkésőbb 1703 februárjában már európai érdekltségűvé vált. Nem meglepő tehát, hogy a *London Gazette* és *Daily Courant* különböző cikkeiben is számos alkalommal találkozhatott velük az olvasó. Ekkor azonban szinte sohasem nevezték őket „lázdóknak”, hanem (egy kivételtől eltekintve) mindig „elégedetlenként” szerepeltek (*D. C.*, 1704. augusztus 25., no. 737). Kegyetlenkedéseikről, amelyek a korszakban hírhedtek voltak, egyáltalán nem tudósítottak. 1703-ban például több falu (Potelières, Saturargues, Saint-Sériès) teljes lakosságát lemészárolták vagy élve elégették, nem kímélve az áldott állapotban lévő nőket és gyermekeket sem.

További példaként említhetjük a bajorországi paraszfelkelést is, amely a Bajor Választófejedelemséget a höchstádti csata után megszálló császári csapatok ellen irányult. A vezetői hentesek, kovácsok és egyszerű fogadótulajdonosok fiai voltak, és a résztvevőire mégis az „elégedetlen” kifejezést használták (*L. G.*, 1704. november 30., no. 4076).

Említettem, hogy a *Daily Courant* és a *London Gazette* tényközlő lapoknak számítottak, azonban számos esetben mégis előfordult, hogy nemcsak pusztá tényeket, hanem a saját véleményüket is közölték, például röviden, pár szóban jellemezték a szabadságharcban résztvevő hadvezéreket. Károlyi Sándort (oldalváltása után) dicséret is érte: azt írták, hogy meglehetősen vitéz, sőt egyenesen gáláns katona. A felkelők oldalán álló személyeket azonban

ritkán tüntették fel pozitív színben. Ennek lehetséges oka Károlyi esetében abban keresendő, hogy a *Daily Courant* elképzelhetőnek tartotta, hogy a „lázadók karmából” kiszakadjon és ismét a császár hűségére térjen, hiszen a tudósításból kiderült, hogy Pálffy gróft is egy ilyen titkos küldetéssel bízta meg őfelsége (*D. C.*, 1703. december 28., no. 530).

A *London Gazette* és a *Daily Courant* még, az olyan felkelők által elkövetett fosztogatásról is igyekezett értéksemlegesen tudósítani, melynek számos civil áldozata volt. Egy esetben azonban a *Daily Courant* mégis kivételt tett. Történt ugyanis, hogy 1704. június 9-én, a császár születésnapján a felkelők egy kis csapata Bécs közelébe érkezett, ami hamar véget vetett a jó hangulatú ünnepségnek. A felkelők ugyan nem a város irányába vették útjukat, hanem a Neugebäude-kastély közelébe, ahol a császár egzotikus állatait tartották. A lap szerint a felkelők az itt található összes állatot megölték, továbbá külön kiemelte, hogy a felkelőkkel ellentétben a törökök minden alkalommal megkímélték az állatokat, amikor Bécs városát ostromolták. Végül azt is megjegyezte, hogy „a lázadók bárhova mennek, mindenhol a barbár kegyetlenség nyomát hagyják maguk után” (*D. C.*, 1704. június 23., no. 683). Érdekes módon, Stepney szerint csak „[m]egölték a tigriseket és leopárdokat, amelyekre a császár szokott vadászni és visszatértek anélkül, hogy bármilyen más gyalázatot elkövettek volna”. Heister a Veszprémben és Pápán elkövetett kegyetlenkedéseiről bővebben írt. Ezek viszont nem jelentek meg a lapban (Simonyi, 1872, 304).

8. Konklúzió

A *London Gazette*, a *Daily Courant* és a *Weekly Review* számait vizsgálva teljes mértékben kijelenthető, hogy az angol olvasóközönség tekintélyes mennyiségű információt szerezhetett a Rákóczi-szabadságharcról már annak kifejezetten kezdeti időszakaisaiban is. Ezek azonban a pontos és hiteles értesülésektől számos esetben meglehetősen távol álltak, annak ellenére, hogy ezek a lapok a híreket a bécsi angol követtől vagy más akkreditált európai lapoktól szereztek.

A lapok élénk figyelemmel követték Rákóczi mozgalmának térnyerését és az olyan katonai tapasztalattal rendelkező személyek csatlakozásáról is beszámoltak, mint Károlyi Sándor és Ibrányi László. A felkelés kirobbanásának okairól is megemlékeztek, melyek közül számosat jogosnak ismertek el. Ez alapján az angol sajtó egy olyan álláspontot képviselt, miszerint a háború elsősorban nem I. Lipót és a magyar alattvalói közötti konfliktusnak köszönhető, hanem az uralkodó közvetlen környezetében működő tanácsadóinak és minisztereinek. A felkelőkre nem használtak egységes megnevezést; még az 1704-es években is számos esetben találkozhatunk a cseppet sem hízelgő „lázadó” kifejezéssel.

Forrásjegyzék

A *The Daily Courant*, a *The London Gazette* és az *A Weekly Review of the Affairs of France* 1703–1704 között megjelent számai.

Irodalomjegyzék

- Andrews, A. (2015). *The History of British Journalism*. Book on Demand.
- Angyal D. (1889). Késmárki Thököly Imre. II. Franklin-Társulat Könyvnyomdája.
- Bánlaky J. (2001). *A magyar nemzet hadtörténelme*. Arcanum.
- Burnet, G. (1734). *History of His Own Time*. II. Joseph Downing.
- Carbonnier-Burkard M. (2008). *Comprendre la révolte des camisards*. Ouest France.
- Glaisyer, N. (2019). «Published by Authority»: *The London Gazette*, 1665-1780. *População e Sociedade*, 32(2), 65–80.
- Heckenast G. (2005). *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* MTA Történettudományi Intézet.
- Kersey, J. (1708). *Dictionarium Anglo-Britannicum*. J. Wilde.
- King, R. S. (2018). *All the News that's Fit to Write: The Eighteenth-Century Manuscript Newsletter*. In S. G. Brandtzaeg, P. Goring & C. Watson (szerk.), *Travelling Chronicles. News and Newspapers from the Early Modern Period to the Eighteenth Century*. Brill Publishers, 95–118. https://doi.org/10.1163/9789004362871_006
- Köpeczi B. & R. Várkonyi Á. (2004). II. Rákóczi Ferenc. Osiris Kiadó.
- Köpeczi B. (1976). *Magyarország a kereszténység ellensége. A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*. Akadémiai Kiadó.
- Kurucz Gy. (2015). Szövetségesi érdek, protestáns szimpátia, katonai realitás: a Rákóczi-szabadságharc és az angol közvetítés. *Történelmi Szemle*, 57(2), 299–318.
- Mészáros K. (2006). II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. *A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711*. Argumentum Kiadó.
- Papp S. (2004). *A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája*. *Századok*, 138(1), 793–821.
- Péter R. (2015). Digitális és módszertani fordulat a sajtókutatásban. *A 17–18. századi magyar vonatkozású angol újságcikkek „távolságtartó olvasása”*. *Aetas*, 30(1), 793–821.
- Philips, E. (1658). *The New World of English Words*. E. Tyler.
- Rákóczi F. (2004). II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. *A magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig*. Osiris Kiadó.
- Seager, N. (2012). “He reviews without Fear, and acts without fainting”. *Defoe's Review. Eighteenth-Century Studies*, 46(1), 131–142. <https://doi.org/10.1353/ecs.2012.0070>
- Simonyi, E. (1872). *Archivum Rákóczianum*. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. *Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára*. II. osztály: *Diplomatia*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Snyder, H. L. (1968). *The Circulation of Newspapers in the Reign of Queen Anne*. *The Library*, 23(3), 206–235. <https://doi.org/10.1093/library/s5-XXIII.3.206>

- Spens, S. (1997). George Stepney. Diplomat and Poet 1663-1707. James Clarke & Company.
- Szász G. (2000). A francia állam és a protestánsok a 17. században – túréstől tiltásig. *Aetas*, 14(1-2), 39-61.
- Vincze D. (2013). Rebellisek, elégedetlenek, magyarok. A Thököly-felkelés a London Gazette hasábjain. *Századok*, 147(4), 891-930.
- Williams, K. (2010.): Read All About It! A History of the British Newspaper. Routledge. 54. <https://doi.org/10.1177/1464884910368886>